

МАЙКИ – ДЪЩЕРИ: СЪРДЕЧНАТА НЕДОСТАТЪЧНОСТ („ПОПИТАЙ СЪРЦЕТО“ НА АМЕЛИ НОТОМБ)

Ваня Георгиева

*Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
(България)*

MOTHERS – DAUGHTERS RELATIONS: HEART FAILURE
(“STRIKE YOUR HEART” BY AMÉLIE NOTHOMB)

Vanya Georgieva

University of Plovdiv “Paisii Hilendarski” (Bulgaria)

ORCID ID: 0000-0003-3352-3441

E-mail: georg_vanya@abv.bg

Abstract: The present text focuses on the different symptoms of the mother-daughter relationship in “Strike Your Heart”, a novel by Amélie Nothomb. The possibility of interpreting the mother-daughter relationship in its full social and psychological complexity is being systematically hindered by the imposed myth of the “natural” formal level of relationships with family background and genealogy. There is a belief in the instinctive love-and-dependence between mother and daughter, but in many cases these relationships lack both love and dependence. Some of the aspects of such a “heart failure” are subject of this study.

Keywords: Amélie Nothomb, novel “Strike Your Heart”, mothers-daughters relationships

Резюме: Този текст изследва различните проявления на отношенията майки – дъщери в романа „Попитай сърцето“ на Амели

Нотомб. Възможността връзката между майка и дъщеря да бъде прочетена в цялата ѝ социално-психологическа сложност несъмнено е систематично възпрепятствана от наложения мит за „естественото“ формално ниво на отношения със семейния произход и генеалогия. Отвъд неизменната убеденост в инстинктивната любов-и-зависимост между майката и дъщерята обаче, оказва се, въпросните отношения могат да бъдат лишени именно от любов и зависимост. В работата са проследени някои от аспектите на подобна „сърдечна недостатъчност“.

Ключови думи: Амели Нотомб, романът „Попитай сърцето“, отношенията майки – дъщери

Текстовете на Амели Нотомб остават встрани от борда на ковчега Ноев, който пренася разни сюжети от културата на мейнстрийма в академичните среди. Не че пишещата желае за себе си ролята на не особено сериозната, лековатата, предлагаща – без особени претенции – нещо като четиво за развлечение. Онези, които идват да рекат нещо за книгите ѝ, правят това вместо нея – най-често под формата на синопсис.

Нескончаемо и в много кратки обеми се препредава биографията ѝ, разпъната на три континента (първо проплакване в Япония¹, училище в Китай и Щатите, филология в Белгия, кариера в Париж и другде). Житиените нанизва няколко изречения за железния ѝ режим на

¹ Или в Белгия. Родителите ѝ твърдят, че Амели е родена на 9 юли 1966 г. в град Етербек, Белгия, след което постъпателно, заради дипломатическата кариера на бащата, семейството живее в Япония, Китай, САЩ, Лаос, Бирма и Бангладеш. Родена е на 13 август 1967 година в Кобе, Япония, в белгийско аристократично семейство, казват издателите ѝ от „Албин Мишел“, което тя потвърждава във френски ежедневник (неведнъж, по други поводи, споменава, че се има за японка). Съществува едно устойчиво и донякъде злепоставящо твърдение, че жената ще избере по-късната година на раждане пред правдивата (за да се представя за по-млада), по-престижната националност пред наследената, безизборната.

писане (ставане в четири часа сутринта, поглъщане на кана черен чай, страници-норматив за ден), подплатен с причудливия ѝ отказ от използване на хай технологии (писане на ръка, бележки в библиотеката, жичен телефон) и предразполагащ към графомания. И още похвални слова – литературни награди, оргени и титли, разнообразни артефакти с нейно име (роза, астероид, пощенска марка, корица на речник, восъчна фигура), чекмеджета, пълни с неиздадени романи, и романът, който издава всяка година от 1992-а насетне. Разбира се, външният вид – импозантно облекло в монохром, червено червило, никакви подробности за личния живот. В реда на изброяване влизат и филмовите адаптации, драматургичните версии на популярните наративи, операта „Любовен саботаж“, текстовете на песни, скрупульозните интервюта. Също така верността към издателство „Албин Мишел“ и кориците с разните варианти на лицето ѝ. Художествено Нотомб локализира всичко на едно място. В известен смисъл това се случва и у нас – чрез издателство „Колибри“ и преводите на Светла Лекарска, написаното от белгийската авторка се издава на български, превръща се в събитие с добър тираж. Без да е съпроводено от сериозни критически отзиви, въпреки увереността на издателите, че именно тя е най-четената френскоезична писателка в света. Обвиненията в повърхностност са част от репертоара на изричането ѝ, което навично поне не пропуска да отбележи способността ѝ да се надсмее над себе си, където е нужно – все натрупвания, които ни пречат да я видим трогателно разридана от липсата на внимание откъм високите етажи на академията².

² В този текст, предсказуемо, става дума преди всичко за липси на родния ни език, като е редно все пак да се отбележат изследванията на Павлина Рибарова на френски език и рецензиите на Амелия Личева на матерния ни.

Понякога ми се струва, че в точно тази непокътнатост има възможност за скрити находки в опита да познаваме и проумяваме сложните аспекти на семейните отношения. Защото, да, в мащабния *мегатекст* на Нотомб отношенията в дома, особеното съполагане на действителни и символни родителства, преструктурирането на представите за символичните позиции в семейното пространство, присъстват в разни варианти с устойчива морфология – история на името, недостиг в тялото, употреби на красотата, опиянение, убийство. Във всеки следващ текст една обземаща и всеобхватна моностраст прекършва всички други копнежи на личността, а ухапването от вътрешния демон пречи на жертвата да участва в живота, който не може да проникне през кървящата рана от липсващото. В най-голяма степен разрият се осъществява в болестотворните отношения между майки и дъщери.

От безрезервна възхита до зла саморазрушителност, героите на Нотомб се опитват да изплитат сложните междучовешки връзки в семеен тип структури. „Всеки от нас има възрастна майка, която не е непременно кръвна майка, но която почита по безброй причини“ (Нотомб 2016: 42), пише в „Щастливата носталгия“³ Нотомб. Необходимостта от тази мъдра жена, която не е майка ми, идва и заради разсеяността

³ От прегръдката на жената, която момичето счита за своя майка, я изтръгват като от утроба. „Вече не знам колко пъти е трябвало да понасям да бъда изтръгвана отнякъде. Но раздялата с Нишио-сан завинаги ще гържи тъжната палма на първенството, защото беше първата и защото тя бе моята майка. Човек би помислил, че кръвната ми майка не е била добра майка. Това не би било вярно. Тази, която наричам „мама“, е изключителна майка, горда съм, че съм нейна дъщеря. Но в сърцето има много място. Както можем да се влюбим повече от един път, така можем да припознаем повече от една жена за идеалната майка. Това ни носи повече емоции, повече привързаност и повече печал“ (Нотомб 2016: 45).

на биографичната родителка: „Желанието за смяна на самоличността ми дойде от майка ми, която понякога забравяше имената на собствените си деца и ме наричаше Клод, Жюлиет, Емили... Налудничаво е, но всъщност е много смешно и дава идея за роман“ (Истините 2015). Идентичността не се утвърждава, а се разколебава от майката и това не се заклеймява като нещо тегобно. Заради усмивката или нещо друго, щерката успява да овладее добрите ползи от отхвърлянето, защото е творец. „Другите имена“ задействат особени мисловни промени в дъщерята, отключват нуждата ѝ от писане, формират естетическите ѝ предпочитания. Майчинството и творенето отново и тук са в особен съюз (уроците на френскоезичния психоаналитичен феминизъм от 1970-те насетне са добавка от „докладчика“).

Отношенията между майки и дъщери са сред систематично подлаганите на „изтласкване“ в по-широкото групово и в семейното несъзнавано. Проявление на това изтласкване е и фактът, че е налице специфичната съпротива срещу разказите (художествените) за щастливата връзка между майка и дъщеря. Не че при Нотомб ще се натъкнем на някаква убеденост в инстинктивната любов-и-зависимост между майката и дъщерята, добрата връзка и тук отсъства, но поне ще ги видим положени заедно – майката и дъщерята – в едно и също текстуално пространство. И ще се изправим лице в лице с пагубните последици от това съжителство. Нотомб обаче успява да „изобрети“ и спасителни стратегии, чрез които *някои* от дъщерите успяват да съществуват, въпреки отхвърлянето от майките си.

В „Речник на собствените имена“ (на френски книгата излиза през 2002-а, българският превод е от 2006-а) Люсет, която копнее животът да е ярък и наситен, пожелава да остави на дъщеря си възможността за изключителност. Ето защо убива баща ѝ, за да спаси бъдещето гениално момиче от неговата посредстве-

ност, ражда я в затвора и сама приключва със себе си, като дарява на малката предсмъртно завещание – не-обичайното име Плектруда. Девойчето е отгледано в семейството на леля си Клеманс – в дом с неволеви баща и още две невзрачни дъщери-сестри. Като че ли наднича приказен модел с универсален потенциал. Мащехата изживява обсебвателната си страст на неосъществена балерина през тялото и волята на доведената дъщеря и я тласка – съзнателно или не – към смъртта. Когато неизбежното (заради прекомерни страдания, слабост и изтощение) се случва и момичето не може вече да танцува, отгледалата я се отказва от нея – безмилостно, егоистично, с отвращение. Тази майка се гордее с болките на дъщеря си и не чува виковете ѝ за помощ – предпочита да я види мъртва, вместо да се сблъска с провала на очакването си за нея.

Този текст изследва различните проявления на отношенията майки – дъщери в романа „Попитай сърцето“ на Амели Нотомб. Възможността връзката между майка и дъщеря да бъде прочетена в цялата ѝ социално-психологическа сложност несъмнено е систематично възпрепятствана от наложения мит за „естественото“ формално ниво на отношения със семеен произход и генеалогия. Отвъд неизменната убеденост в инстинктивната любов-и-зависимост между майката и дъщерята обаче, оказва се, въпросните отношения могат да бъдат лишени именно от любов и зависимост. В работата са проследени някои от аспектите на подобна „сърдечна недостатъчност“. (Нотомб 2006: 122 – 123).

Заради тази емоционална мобилизация финалът на историята е донякъде екзалтирано, утешително и неправдоподобно приказен – Плектруда оцелява и успява да не убие детето си. Биологична майка умира, за да даде живот на дъщерята, отгледалата я майка иска да отнеме живота ѝ, но упоритата оцелява под напора на

грешните решения, които взимат за нея двете важни жени в живота ѝ. Тъй като роман на Нотомб не може да мине без убийство, самата авторка е застреляна от героите си, които избират развръзката „живели дълго и щастливо“. Оцелелите отмъстително виждат сметката на литературната си майка, обречени вечно да мъкнат със себе си тялото на онази, която ги е създала.

Макар и под друга форма, едноутробната дъщеря в „Попитай сърцето“ (родното издание от 2019-а е превод на романа „Frappe-toi le cœur“, който излиза през 2017-а) също избира разумността пред пагубното пропадане в бездната от липсата на майчина любов и съпричастност. В речника от имена баща ѝ избира да я назове Диана, защото е красива като богиня – откритие, което завинаги я разделя от майката, предпочиташа собственото си отражение в огледалото. Младата родителка Мари изпада в самоналожен синкоп по време на бременността, потъва в пропастите на съня и бяга настойчиво от мисълта за детето, чието съществуване не я вълнува. Романът отваря дума за онези майчини поведения, в които се разколебава наложеният мит за „естественото“ формално ниво на отношения със семеен произход и генеалогия. Отвъд неизменната увереност в инстинктивната любов-и-зависимост между майката и дъщерята, оказва се, въпросните отношения могат да бъдат лишени именно от любов и зависимост. Мари иска да бъде гледана, а не да вниква в отражението на последиците от постъпките си. Единственото, което ѝ носи тръпки на наслада, е усещането от завистта на другите. Ето защо тя се смущава от новородената, почти не я поглежда и се мъчи да крие болката, която предизвикват в нея хвалбите към детето, което я е детронирало от пиедестала на младостта и красотата ѝ. Ако Мари обича нещо, това е жестокостта на съпоставянето с по-незначителните от нея. При начева-

нето на връзката между майка и отрок има ритуален протокол на благоприличие, съществуват установени правила на показна взаимност, чието инсцениране поставя родителите в рамките на нормалността според конкретната социална среда (тук стъпките на разумната социализация са изиграни от бащата, майката няма сили да им подражава). Бабата на Диана (детето я нарича маминка) приема да я отглежда, дарява я със съществуване, защото разбира, че Мари, нейната собствена дъщеря, не може да вижда света отвъд блендата на завистта, която отваря редица пукнатини в отношенията ѝ с онези, които искрено я обичат. Бащата на Диана – Оливие – макар и да е аптекар, не открива точното лекарство за болестта на съпругата си. Мари също никога не уцелва правилните пропорции на онова, което се очаква да даде на излезлите от утробата ѝ – първото си дете изключва от живота си, като го вини за студенината му, второто, което е момче, обича наглед разумно, а най-малкото момиче притиска екзалтирано и задушавачо („Няма закон, който да забрани на майките да обичат децата си до такава степен“ (Нотомб 2019: 63 – 64)⁴.

Невръстната нараторка споделя впечатления, които са отвъд възможностите на паметта такава, каквато я мислят обикновено. Бебето Диана споменено преживява екстаза от единствената прегръдка на богинята-майка, чрез която прегръдка достига до знанието за любовта. Обичта, твърдят тези страници, не е продукт на външен от майката източник – само обединеният пулс формира индивидуалната психич-

⁴ Лекарят, който се грижи за Диана след травматичните ѝ преживявания (бездействие пред опасността да умре, загубата на обичните ѝ баба и дядо в катастрофа), е уверен, че положението на твърде обичаната е още по-тежко от онова на игнорираната. Това заключение изисква коментар, за жалост, неспособен да се побере в тези страници.

ност, познала вцепенението на пълното удоволствие от сливането. Всяко чувство, което предстои, ще се съпоставя с този върховен сублимен момент – любов е онова, което те кара да страдаш, както страдаш за майка си.

Ученето е безопасно, защото е област, недостъпна за глуповатата ѝ майка, затова Диана му се отдала напълно и с чувство, че има къде да се скрие. Младото момиче изнурява тялото и ума си с нечовешки ритъм – съсредоточава се върху сърцето, онзи орган на желанието, който не разбира, но я привлича заради тайнствеността на поетическата „заръка“ на Алфред дьо Мюсе: „Попитай сърцето, там е геният“⁵. Цяла декада

⁵ Диана създава особена връзка с наглед стриктната и интелигентна лекторка по кардиология Оливия Обюсон, която твърди, че иска да възпита в бъдещите лекари стремеж към *безпогрешност*, въпреки че допуска фатални *грешки* в отношението си към своето момиче Мариел. Ученичката влага неимоверни усилия за хабилизацията на избраната, а възхищението ѝ към нея я изпълва със страст: „Строгостта и сериозността, за които я упреквах в детството и които майка ѝ наричаше студенина, най-после добиха стойност. Диана изпаднаше във възторг всеки път, когато Оливия проявяваше същите качества“ (Нотомб 2019: 72). Оливия е името, което Мари е избрала за Диана, но се оказва, че първоначалната прилика – антропонимна и друга – е измамна. Отношенията между двете жени би следвало да са вариант на компенсаторна майчино-гъщерна структура, но Оливия е другояче формулирана човешка реализация на *безсърдечното*, управляващо живота. Оливия е името на дехуманизираното емоционалното отчуждение към страданието на нездравите люде – за нея „Болните са боклукът на човечеството“ (Нотомб 2019: 116). Диана избира да лекува пациентите с уважение и да се излекува от самосъжаленията на предишното свое, не е и не желае да бъде (както) Оливия. Оливия се отнася презрително към всички – с лековатите наивници, със страдащите, с гъщеря си. Прави го хладно, отмерено и съзнателно. „Сега Диана разбираше, че презрението е по-лошо от омразата. Омразата е толкова близо до любовта, колкото любовта е чужда на презрението. „Майка ми поне не ме презираше“, помисли тя. Но съдбата на Мариел я накара да потръпне“ (Нотомб 2019:

на отложено във времето страдание, раздяла и мълчание.

След десетгодишна пауза майка ѝ нахлува в живота ѝ само, за да ѝ изплаче мъката си, че обичната ѝ дъщеря Селия я е напуснала. Оставила е ѝ картичка, дете и заявление, че е „безволева отренка, готова да спи с всеки: *„Може би за дъщеря ми ще бъдеш това, което никога не успя да бъдеш за мен – една добра майка“* (Нотомб 2019: 74). Едната дъщеря бяга, за да не се задуши от тоновете целувки и милувки, които майката стоварва върху нея, без да осъзнава пагубните последици от поглъщането ѝ. Другата се насилва да се преструва на студена, за да понесе майчината отчужденост към себе си. Малкото момиче израства безволево и безпомощно, първородната се научава да прикрива болката си под маската на дисциплина и професионална отгаденост:

Сега тя чувстваше силното страдание на майка си и искрената ѝ забрава. Знаеш ли, че амнезията не те извинява, мамо? – Да ме извинява за какво? – каза Мари, която не знаеше нищо, включително и това, че забравя. Младата жена бе изкушена да ѝ разкаже всичко, но я спря страхът да не отиде прекалено далече. Тя не зна-

119). Прекъснатата връзка между Оливия и Мариел показва какво би станало, ако дъщерята никога не получи онова, от което се нуждае от майката, но и от някой, който да я замести (баща, близки, братя, сестри, приятели...). Сложетът проследява последиците от липсата на разумна и оздравителна терапия срещу отсъствието на обич и подкрепа от *другия*, на когото да довериш сърцето си. Оливия е завладяна от престижа на катедрата, от аристократичната изследователска работа, от знанията като разменна монета за добра професионална биография в псевдоелитарното социално. Мариел не е обичана от никого, тя е безмълвна част от безупречната репутация на смогналата с всичко академична жена. Текстът надниква в сърцето на майката, което е затворено за съпричастността и грижата към презрените, и преброява смъртоносните удари, с които е разкъсан органът на проваленото ѝ желание към хладна безпогрешност.

еше дали това прекалено далече нямаше да я накара да убие майка си, но беше сигурна, че нито една дума и нито едно действие нямаше да ѝ донесат облекчение. Напротив, вместо да я освободи, нейното признание щеше да я върне завинаги в ада на детството, от който така трудно се бе измъкнала. Можеше ли Мари да бъде друга? Диана си каза, че не. Майка ѝ не бе много интелигентна, беше ѝ невъзможно да преценява обективно. Каква полза от това да отправя упреци към човек, неспособен на анализ, още повече след толкова изминали години? Жената, която я гледеше с болезнено любопитство, ѝ се стори невинна. Това, което я оневиняваше, не бе нито давността, нито забравата, а нейният демон. Диана си спомни пропастта, в която можеше да погине, когато майка ѝ заливаше Селия с възторжена любов, докато самата тя бе напълно лишена от нея. Мари живееше тъкмо в тази пропаст. Това, че тя бе паднала в нея от глупост, не променяше трагичността на съдбата ѝ. Страданието, което бе причинила на голямото си дете, бе израз на неосъзнат извратен нарцисизъм (Нотомб 2019: 76 – 77).

Как да излекуваш някой, който не знае, че е болен? Как да помогнеш на онзи, който не търси помощ, но пренася болестните си симптоми върху другите, които го обичат? Как да дадеш лек на някой, който вярва в измамата си, че живее като нормален и здрав? Еманципаторски-отричащата връзка, която Диана създава с майка си, е преживяна без моралистски императиви. Дъщерята си изгражда живот-терапия, провежда сложно и хирургически точно самолечение чрез своеобразна „медицинска“ намеса в една нуждаеща се от коригиране реалност. Целта е прекриването от болест към здраве, от тревога към утеха, че и този път тялото-и-духа са надвили в борбата с отчаянието, че не си обичан, но това не е попречило на собствената ти съръчност. Порасналата дъщеря не може да определи какво я на-

ранява повече – искреното страдание на богинята или безразличието ѝ към ада на нейното детство. Диана не е от тези, които виждат възмездие в мъките на палачите си, но знае, че всеки има палач и избира да пощади майка си, защото като дъщеря и кардиолог усеща, че не може да се намери лек за сърдечната недостатъчност на една майка, която отказва да види провала си. Затова избира да ѝ прости. Диана вижда завистта, която е обсебила майка ѝ, и не си позволява да завижда. Приема, че Мари не ѝ отдава въобразеното дължимо, хваща се за любовта на всички, които я обичат. Истинският избор е да не използваш оправданието на не съм получил, няма и да дам (намек, че животът е решение, а не безволево преживяване на последиците от грешните решения на обожествената в детството). Диана оцелява и успява да порасне. Оливия я научава, че никое знание не придава полза, ако в криминалото на живота не те води и сърцето. „Има само един ключ към знанието и той се нарича желание“, казва Нотомб. И в този роман културноисторическият сюжет майки-дъщери не може да се състои в разумна, зряла, нетравматична форма между матера и родните ѝ момичета, споделящи едно текстуално пространство.

„Значи бях лоша майка, така ли? Не и за Никола“ (Нотомб 2019: 75). Знаем за добрата връзка между Мария и Сина.

А къде е убиецът, ще попитаме? Една майка в романа умира от двайсет прободни рани. Ножът е забит в сърцето. Убиецът? Детето.

Библиография

Истините 2015: Истините на Амели Нотомб. Интервю на Жил Медуони за сн. „Експрес“. <https://www.colibri.bg/blog/68/istinite-na-ameli-notomb> (08 юни 2019).

- Личева 2006:** Личева, А. Име, идентичност... https://www.capital.bg/vestnikut/kapital_light/sub-itiia/2006/10/06/285834_ime_identichnost/ (08 юни 2019).
- Маркова 2019:** Маркова, Р. За лицата на (не)любовта и последствията от проявленията им. <https://lira.bg/archives/147335> (10 юни 2019).
- Невероятната 2005:** Невероятната съдба на Амели Нотомб. <http://archive.is/libFr> (08 юни 2019).
- Нотомб 2006:** Нотомб, А. Речник на собствените имена. София: Colibri, 2006.
- Нотомб 2014:** Нотомб, А. Да убиеш бащата. София: Colibri, 2014.
- Нотомб 2016:** Нотомб, А. Бог не е шоколад. Той е срещата между шоколада и небцето, способно да го оцени. <https://magnifisonz.com/2016/10/17/амели-нотомб-бог-не-е-шоколад> (12 юни 2019).
- Нотомб 2016а:** Нотомб, А. Щастливата носталгия. София: Colibri, 2016.
- Нотомб 2019:** Нотомб, А. Попитай сърцето. София: Colibri, 2019.
- Пенева 2014:** Пенева, Е. Невероятната съдба на Амели... Нотомб. https://www.capital.bg/light/lica/2014/02/07/2236276_neveroiatnata_sudba_na_amel_i_notomb/ (08 юни 2019).
- Мичева 2006:** Мичева, Н. Речникът на Амели Нотомб. https://www.capital.bg/light/lica/2006/10/06/285830_rechnikut_na_amel_i_notomb/ (10 юни 2019).